

I. Verkhovtseva

УДК 94(477):351:737.2 «1917/1921»

THE PEASANT SELF-GOVERNMENT IN THE RUSSIAN EMPIRE AS A FACTOR OF THE PEASANT REVOLUTION OF BEGINNING OF XX CENTURY

Introduced in the years 1861 – 1871 in the Russian Empire, peasant self-government almost immediately became the basis for organized peasant demonstrations against the authorities in their localities. At the end of the nineteenth century, peasant activity increased significantly.

The author determines to analyze the organizational and legal activity of the government concerning peasant self-government at the end of the nineteenth and early twentieth centuries, which influenced the subjectivization of the latter institutions, as well as characterize the main trends and forms of the protest activity of these institutions in the context of the deployment of peasant revolution during 1902 - 1907.

At the end of the nineteenth century, the status of the basic structure of peasant self-government (rural society) was strengthened. Although initially it was an independent juridical person, in the last decades of the nineteenth century its powers were substantially expanded. The economic basis of his activity was his territorial landed property. In 1899 the self-government structures of the rural society were supplemented by township gatherings, which were granted the right to independently solve all their land and tax issues. The government also took a course to support collectivism and patriarchy in these societies. At the turn of the XIX-XX centuries the settlement societies received the rights almost identical with the rural societies. As a result, rural communities, structured into village settlements, became independent subjects of economic activity in the village, often neglecting their podostnennost volost. The tax pressure of the authorities and a significant deterioration in the food situation of peasant Russia became a precedent for the speeches of village and town assemblies in defense of the social rights of the peasantry. Against the backdrop of the socialist propaganda of the opposition forces, this gave impetus to the pogroms and riots of 1902-1904. As the 1905 petition movement unfolded in the country, village and village assemblies began to massly enact judgments demanding the power of social and political reforms.

The organizational and legal support provided by the government to rural communities at the end of the nineteenth and early twentieth centuries was due to the need to establish control over peasant corporations in the field of land relations, along with the addition of a system of institutions of peasant self-government in 1899 village settlements, gave impetus to strengthening the processes of self-organization in the countryside on the basis of self-government. In conditions of a significant deterioration of the economic situation of the village of the early twentieth century, this led to the sub-activization and revolutionization of rural and settlement communities. In 1902-1907, their steps took a decision on the protection of the social rights of the peasants and put forward the requirements of economic, cultural, educational and political character, which in general was beyond the competence of these institutions and signaled the beginning of their systematic struggle with the current regime. The forms of confrontation were pogromish, rebellious and peaceful. The highest manifestation of the oppositional activity of peasant self-government was the establishment in 1905 on its base of peasant republics. In general, the activities of self-government institutions of peasants during the actions of the resistance of 1902 – 1907 gg. Contributed to the protection of the interests of peasants. So at the beginning of the twentieth century, peasant self-government has become one of the factors of revolutionary in the country.

Key words: peasant self-government, Russian empire, peasant revolution of the beginning of the 20th century, rural community, rural east, settlement east.

Г. М. Голиш

кандидат історичних наук, доцент, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Л. Г. Лисиця

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, заступник директора навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

НАГОРОДОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.: ПРОЕКТИ ТА РЕАЛІЇ

У запропонованій розвідці на основі документальних джерел проаналізовано нагородотворчу діяльність національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр. З'ясовано труднощі перебігу цього важливого в державотворенні процесу та встановлено причини, які завадили реалізації переважної більшості урядових проектів. Подано опис найголовніших суб'єктів нагородотворення та містяться рекомендації владним структурам повернути в ряд державних нагород України орден Визволення та Залізний хрест. Констатовано потребу подальшої розробки на макро- та мікрорівнях на основі документальних джерел проблему нагородотворчої діяльності національних урядів.

Ключові слова: нагорода, відзнака, орден, хрест, медаль, тризуб, ступінь, стрічка, нагородна спадщина, проект, статут

Постановка проблеми. Історія Української революції 1917–1921 рр. витворила не один історичний феномен, гідний глибокого вивчення й поцінування. Серед них доволі чільне місце належить нагородотворенню національних урядів УНР, Української держави, ЗУНР та Директорії. Такий напрям урядування вмотивовувався усвідомленням великої ролі нагород як важливого атрибута утвердження державності. З височини історичного часу завдовжки в 100 років дедалі актуальнішим вбачається звернення до проблеми творення нагород, враховуючи надзвичайну динамічність цього процесу в сьогоденній Україні й непересічну цінність нагромадженого в революційні роки історичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри наукову значущість означеної проблеми, вона по суті перебуває на початковому етапі свого осягнення. Своєрідною першою історіографічною ластівкою розробки цієї тематичної ніші стала одна із структурних частин 3-томного видання статей та відповідних документів, які впорядкували І.Безгін, М.Дмитрієнко, Д.Табачник та ін. [1]. У 2004 р. побачила світ вдосконалена й доповнена версія цього видання – «Українська фалеристика» (у двох книгах) [2]. Поряд зі своєю аналітичною самодостатністю, вказані збірники мають і неабияке епіграфічне значення, позаяк завдяки документальним додаткам створюють певне джерельне підґрунтя для нових досліджень цієї проблеми. У контексті своїх науково-методичних розробок до нагородотворчої тематики революційної доби звертався й П. Нестеренко [3]. М. Чмир проаналізував військові нагороди в

Західноукраїнській Народній Республіці [4], а К. Гломозда подав загальну характеристику відзнак Українського війська доби визвольних змагань [5]. Лаконічні свідчення інформаційного характеру подібуємо в окремих довідкових виданнях [6, 7] та електронних ресурсах [8]. На загал варто підкреслити фрагментарний і переважно описовий характер сьогоденних досліджень зі вказаного гносеологічного сегменту.

На основі зазначеного **метою** запропонованої розвідки є переважно на основі оприлюднених документів проаналізувати основні напрями нагородотворчої діяльності урядів УНР, Української Держави, ЗУНР (ЗО УНР) та Директорії в період Української революції 1917–1921 рр. При цьому слід враховувати, що нагороди, як атрибути державної незалежності, є предметом вивчення кількох спеціальних історичних дисциплін: фалеристики, медальєрики і соціального етикету, що спонукає дослідника послуговуватися методичним інструментарієм і дефініціями названих наук.

Виклад основного матеріалу. Варто підкреслити, що попри усвідомлення лідерами УНР важливості нагородної системи для утвердження вистражданої в боротьбі незалежності, цей вектор державотворення не відразу опинився в епіцентрі української політики. Причини цього, очевидно, слід шукати в неймовірній напрузі державотворчої роботи на її початковому етапі та російсько-радянській агресії. Втім, ініціатива якнайшвидшого запровадження бодай військової нагороди вийшла з низів: наприкінці 1917 р. УЦР отримала від ради воїнів-українців 9-ої армії Румунського фронту проект ордена Святого Архистратига Михаїла. Проте лідери УНР проігнорували цю пропозицію, вважаючи її не на часі [3, 369]. Загалом від початку Української революції до моменту появи перших нормативних документів щодо українських нагород пройшло щонайменше півтора року.

Щоправда, деякі українські дослідники називають більш ранній час виникнення національних відзнак, пов'язуючи це з історією легіону Українських січових стрільців. Для бійців цього першого українського військового формування ще в 1916 р., у розпал Першої світової війни, з'явилися спеціальні відзнаки круглої або щитовидної форми, які містили зображення галицького лева, Архистратига Михаїла (його вважали покровителем українських вояків) і тризуба. Їх виготовляли у Відні, а здебільшого і в польових умовах із бронзи чи олова. Ці відзнаки вояки носили на лівому боці кашкета або на грудях [3, 368]. Втім, підстав називати їх нагородами немає, бо це були просто знаки вирізнення вояків конкретного військового формування.

Своєрідним вінцем творення відзнак січових стрільців став бронзовий Хрест легіону УСС, названий у загалі Гуцульським Хрестом (автор – Л. Гец). Ця нагорода була встановлена центральною управою УСС у серпні 1918 р. і виготовлялася у двох форматах: «парадному» (розмір хреста 45 x 45 мм) і «на щодень» (36 x 36 мм). Елементом нагороди цілком передбачувано стала стрічка з синім тлом та двома смужками жовтого кольору [8].

Хоча вказана відзнака лише започатковувала традицію масового нагородження вояків окремого підрозділу, й була зініційована недержавними

структурами, її значення у формуванні нагородної спадщини важко переоцінити. Адже в її формі і змісті втілювалися новаторські підходи до творення нагородних знаків, які будуть використані як у нагородотворчій практиці національних державних утворень, так і (пізніше) української діаспори.

Щодо державних проектів у цій царині, то пальма першості тут належить уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського і про це вперше засвідчив рукопис сотника Б. Монкевича, який зберігається у Львівському держархіві [2, 58]. Влітку 1918 р. за розпорядженням Гетьмана при Головному штабі армії було створено нагородну комісію, куди зокрема увійшли художник Г. Нарбут та історик і генеолог В. Модзалевський. Досить оперативно комісія подала проекти державних нагород для відзначення як військових, так і цивільних громадян. Передбачалося запровадження таких відзнак:

- орден князя Ярослава Мудрого (за заслуги на громадянському поприщі);
- орден Св. княгині Ольги (для відзначення жінок);
- орден Св. Архистратига Михаїла (за військову доблесть);
- Залізний хрест (за відзнаку у визвольній боротьбі);
- хрест Св. князя Володимира (за державну цивільну службу);
- хрест на зірці «Слава і відродження України».

Подане вище вчоргове засвідчує амбітність державотворчих намірів гетьманської держави. Однак для їх реалізації, в тому числі в царині нагород, історія відвела цьому режиму занадто мало часу. Лише за тиждень до падіння Гетьманату ювелірною фірмою Й. Маршака було виготовлено зразок Залізного хреста, і на цьому все й скінчилося [3, 169].

Буремний листопад 1918 р. викликав унікальні нагородотворчі процеси на теренах Західної України. Услід за розпадом «клаптикової імперії» (Австро-Угорщини) група офіцерів-патріотів на чолі з Д. Вітовським 1 листопада заволоділа Львовом і задля увічнення цієї події та підняття бойового духу українських вояків було вирішено якнайшвидше запровадити спеціальну нагороду. Уже 5 листопада Українська Національна Рада звернулася з відозвою до вояків, у якій зокрема говорилося: «Щоб увіковічити Ваш історичний подвиг, ми, Українська Національна Рада, устанавлюємо отсим для кожного з Вас найвищу військову відзнаку: «За обняття Львова у власть Української Держави» [9].

Дещо пізніше полковник Маринович та художник Іванцев розробили проект відзнаки, яку вони замислили як коштовний кількаступеневий орден. Знак ордена являв собою широкораменний хрест, залитий блакитною емаллю на тлі зірки з вісьмома променями у вигляді оздобленого діамантами й рубінами калинового листя. З під кінців хреста виходило два античні мечі з руків'ями, що також прикрашені рубінами. На круглому медальйоні у центрі – зображення золотого тризуба, а на залітій малиновою емаллю пружці – напис «Оборонці Львова». На верхньому кінці хреста у щиті зображувався герб м. Львова.

Пропонувалося запровадити орден трьох класів: 1) Великий хрест (для нагородження глави держави, найвищого командування та особливо заслужених осіб); 2) Командорський хрест (для військових

командирів, громадських діячів); 3) Лицарський хрест (для військовиків – офіцерів, старшин і рядових, а також цивільних осіб за участь у листопадовому перевороті) [2, 59–60].

З огляду на украї трагічні обставини початкової історії ЗУНР проект запровадження коштовного й складного у виготовленні ордена видавався фантастичним і, звісно, був приречений на декларативну роль. Утім він залишив свій поважний слід у нагородній спадщині України.

Базові засади побудови національної нагородної системи були суттєво поглиблені за Директорії, котра демонструвала дивовижну оперативність і рішучість у справі розбудови української держави. Менш ніж за місяць після приходу до влади 10 січня 1919 р. Рада Міністрів УНР постановила запровадити нові відзнаки: Республіки та Слава України. А вже через 2 тижні (24 січня) Директорія ухвалила відповідний закон, який і став першим правничим документом найвищого рівня в царині українських нагород. Його повна назва – «Закон УНР про встановлення відзнак Республіки, Слава України, відзнак на вшанування учасників протигетьманського повстання та про заборону носити зовнішні відзнаки колишньої Російської імперії». Закон вражає своїм лаконізмом: він умістився менш ніж на одній сторінці і складається всього із 4-х пунктів. Ним заборонялося носити на території УНР відзнаки Російської імперії, при цьому виняток становили лишень надзвичайно популярні серед вояків Георгіївські хрести та Георгіївська зброя (нею нагороджували вояків за особисту мужність і героїзм). Закон передбачав встановлення вже згаданих двоступеневих відзнак Республіки (загальногромадянський орден) та Слава України (військовий), а також «зовнішню» відзнаку для учасників антигетьманського повстання (без конкретизації, яку саме) [10, 84].

У правотворенні цих перших українських нагород зіграла свою негативну роль поспішність та відсутність досвіду. Услід за прийняттям закону в ім'я його життєздатності мала бути кодифікована низка підзаконних актів, насамперед статuti нагород (порядок та чинники нагородження, старшинство відзнак, права і преференції нагороджених тощо). Цього Директорією зроблено не було, тому вчергове задекларовані нагороди не стали реальністю.

Перші проекти статутів українських нагород розроблялися вже навесні 1919 р. і це відповідальне завдання було покладено на інтендантський відділ Генштабу та 1-й відділ Персональної управи Військового міністерства УНР. У двадцятих числах квітня на затвердження Головного отамана військ УНР С. Петлюри було подано проект статуту відзнаки Св. Архистратига Михаїла двох ступенів. Втім отаман прийняв рішення про повернення до відзнаки Республіки (вже як бойової нагороди). [2, 64]. У липні з'явилися вдосконалений статут нагороди, де замість розпливчастого поняття «відзнака» з'явилися терміни «бойовий хрест» та «бойова медаль». У проекті оновленого статуту окрім загальних положень, переліку подвигів, гідних відзначення, вперше було регламентовано порядок нагородження, а також права і пільги нагороджених. «Лицарям відзнаки Республіки» скорочувався на рік термін отримання чергового звання, вони мали право на подвійну відпустку, безкоштовне лікування, на щорічне

отримання з держбюджету винагороди в розмірі 2400 грн. (1-й ступінь) і 1200 грн., тощо [11, 92].

У серпні 1919 р. з'явилися проекти описів 2-ступеневої Бойової нагороди Республіки і 4-ступеневої Бойової медалі «Республіки». Елементами першої нагороди були: прямий хрест із окисованого заліза, у центрі якого знаходився круг з блакитною поливою та жовтою пружкою, у центрі – зображення соборного герба (тризуб, Арх. Михаїл та лев), а на сторонах хреста – напис «Хороброму лицареві рідного краю». Реверс нагороди містив дату злуки УНР і ЗУНР, чергу хреста та прізвище нагородженого. Хрест за допомогою кільця мав кріпитися до жовто-блакитної шовкової стрічки. [12, 93–94].

Щодо медалі, то її перший і другий ступені також мали форму хреста, 3-й ст. мав квадратоподібну форму, а 4-й – був 8-гранником. Перші два ступені медалі мали виготовлятися із нікельованого заліза, а 3-й і 4-й – із бронзи. Всі медалі носилися на муаровій стрічці голубого кольору [13, 94–95]. Як бачимо, саме Директорії належала першість у розробці повного комплексу нормативних нагородних документів.

Планувалося виготовити 500 знаків хреста Республіки 1-го ст., 1500 – 2-го, а також 1000 медалей «Республіки» 1-го ст., 2000 – 2-го, 4000 – 3-го і 8000 – 4-го [2, 71]. Однак воєнні невдачі Директорії, які змусили уряд УНР постійно міняти своє місце перебування завадили реалізації вказаних проектів. Людський поголос яскраво відобразив тодішню драматичну ситуацію: «У вагоні Директорія – під вагоном територія». Відтак, у 1919 р. статут ордена Республіки так і не був затверджений.

Паралельним курсом йшов процес нагородотворення на теренах ЗУНР (ЗОУНР). Ще на початку січня 1919 р. у галицькій армії мали намір запровадити спеціальні медалі 5-ти ступенів за поранення, причому кожна ступінь відповідала кількості таких поранень. Тому, звісно, найвищою була відзнака 5-го ступеня, яка мала виготовлятися із золота, тоді як перші три – зі срібла [2, 68–69]. Проте армійські ініціативи не знайшли належного розуміння влади.

Порівняно нещодавно стало відомо й про результати роботи спеціальної комісії, яку очолив запрошений із Наддніпрянщини урядом ЗУНР М. Омелянович-Павленко. Саме він і підписав проект військових відзнак «Національний орден» та «Національна медаль», в основу якого було покладено статут російського імператорського ордена Св. Георгія. Втім цей документ так і залишився на папері [3, 370–371].

Усвідомлюючи невідворотність боїв із польською армією навесні 1919 р., командування УГА зрештою ініціювало запровадження нагород за військові заслуги. Відтак, враховуючи очевидну актуальність пропозиції та взявши за основу проект М. Омеляновича-Павленка, Рада Державних Секретарів ЗОУНР 30 квітня 1919 р. у Станіславі видала розпорядження про встановлення низки відзнак: Тризуб з вінцем (4 ступені), Медаль Тризуба (4 ст.), Оружний тризуб та Хрест учасництва. До кожного ступеня Тризуба з вінцем як найвищої нагороди мала додаватися й відповідна грошова винагорода: до 1-го ст. – 2000 грн., 2-го – 1000 грн., 3-го – 200 і 4-го – 100 грн.

В основі зображення тризуба з вінцем усіх ступенів лежав тризуб на тлі вінків з лаврового, дубового, смерекового та калинового листя, залежно від ступеня нагороди (відповідно: від 1-го до 4-го). Відзнаки 1-го і 2-го ст. планувалося виготовляти із золота, а 3-го й 4-го – зі срібла. Медаль Тризуба (медаль за труд) містила зображення тризуба з дубовими гілками. На реверсі – написи «УНР» та девіз «Борітеся – поборете». Медаль 1-го ст. планувалося виготовляти із золота, 2-го – зі срібла, 3-го – бронзи, 4-го – білого металу.

Хрест усадиства планувався з металу «бронзової краски», у центрі його – тризуб та дата «1918», на звороті – напис «У», «Н», «Р». Щодо Оружнього Тризуба, то ця відзнака була круглої форми і мала прикріплюватися до багнета вояка на 9 см нижче верхнього краю піхов [14, 87–91].

Втім Диктатор ЗОУНР зміг затвердити це розпорядження Ради Державних Секретарів лише 3 липня 1919 р. Були проведені й перші організаційні заходи: при штабі УГА створювався Перший відділ для відзначення 50 старшин Тризубом з вінцем та при штабах бригад утворювалися відділи для вшанування підстаршин і рядових вояків. Поряд з цим у військовій частині було надіслано по 10 примірників Розпорядження РДС та ще по 10 «Примірів до відзначень», якими мали керуватися польові командири при поданнях до нагороди (всього 133 пункти конкретних випадків і підстав для нагородження) [2, 69].

Проте нагородження цими відзнаками так і не відбулося. Розпочате у Відні на замовлення очільників Галицької держави виготовлення нагородних знаків наштовхнулося на значні технічні труднощі і згодом було припинене. До того ж, невдовзі втратила свою державність і ЗУНР. Зазначимо також, що на відміну від Директорії, галицька влада намагалася запровадити відразу значну кількість нагород, при цьому не подбавши про вироблення відповідних нормативних документів щодо функціонування цих відзнак.

Між тим, лише восени 1920 р. Директорія продовжила нагородотворчу діяльність, що виявилось у затвердженні Головним отаманом статутів відзнак та відповідному наказі Головної команди військ УНР від 19 жовтня 1920 р., що відзначався вражаючим лаконізмом (всього 5 стислих параграфів) [15, 95–96]. Названі документи передбачали функціонування двох нагород на теренах УНР: 2-ступеневого ордена Визволення і відзнаки Залізний хрест.

У статутах відзнак подано вся необхідна нормативна інформація про нагороди. Згідно з описом знаком ордена Визволення обох ступенів є хрест чорного кольору із золотими берегами і зображенням на щитку старовинного герба. На реверсі – напис «За вільну Україну» і дата «1920». Окрім хреста, що носився на ший, лицарі ордена мали спеціальну відзнаку на шаблі: золота китиця і золотий ефес (1-ша ст.), срібна китиця на звичайній зброї (2-й ст.) [16, 101]. Для орденоносців статутом передбачалася ціла низка пільг.

На особливу увагу заслуговує відзнака Залізного хреста, запровадженого на ознаменування і задля відзначення учасників досить знакової події доби визвольних змагань: Зимового походу українського війська 6 грудня 1919 р. – 6 травня 1920 р. Пізніше ця відзнака дістала цілком промовисту назву «За зимовий

похід і бої» і нею нагороджувалися усі учасники безприкладного походу, «які не заплямували козацької честі і зараз знаходяться в частинах», а також поранені і загиблі (посмертно). У розділі 3 містився перелік пільг і привілеїв лицарів відзнаки Залізного хреста (всього – 27 пунктів).

З опису нагороди випливає, що це був сталевий хрест, в осерді якого містилася чотирикутна золота зоря і на блакитному фоні – зображення старовинного герба. Біля кільця кріплення до стрічки – складені навхрест дві булави. На звороті хреста – дати Зимового походу і напис «За волю України» [17, 102–103].

А 20 жовтня 1920 р. з'явився проект 2-ступеневого ордена Республіки. Ця відзнака планувалася як найвища загальногромадянська нагорода для відзначення особливих заслуг у справі державотворення та на полі бою. Зокрема, цей нормативний документ розпочинався такими словами: «Орден Республіки повинен бути перед усім світом і на всі часи доказом величезної любові, патріотичного почуття, невпинної важкої громадянської або адміністративної праці, або визначних подвигів мужності та хоробрості в титанічній боротьбі за визволення і захист рідного краю та утворення незалежності Української Народної Республіки і її розвій» [18, 104]. Передбачалося й створення особливої структури – Управи ордена Республіки. Однак в силу несприятливих історичних обставин цей проект не був реалізований.

Єдиною реальною державною нагородою, якою відзначали вояків у хронологічних межах Української революції виявився Залізний хрест. Відразу після затвердження його статуту замовлення на виготовлення орденських знаків, грамот і стрічок було розміщено в Польщі і вже до Різдва – 25 грудня 1920 р. з'явилися перші 500 вказаних відзнак. Нагородження відзнаками Залізного хреста відбувалося з лютого 1921 р. в таборах для військовополонених на території Польщі. Цілком логічно знак за №1 отримав очільник Зимового походу генерал М. Омелянович-Павленко, №2 – начальник штабу походу Ю. Тютюнник, №3 – генерал-полковник О. Загородський. Науковці припускають, що на загал відзнакою залізного хреста нагороджено 3 – 4 тис. українських вояків [3, 372].

Висновки. Як випливає з поданого вище емпіричного матеріалу, національні уряди доби Української революції розглядали нагородотворчу роботу як один із найпріоритетніших напрямів розбудови незалежної держави. При цьому варто підкреслити, що процес творення нагород проходив паралельним курсом: у Наддніпрянській Україні та західних областях. Доба визвольних змагань породила чимало установчо-нормативних документів, які передбачали запровадження нагород та містили правові деталі їхнього функціонування. Однак у силу трагічних для молодого української державності обставин переважну більшість тогочасних українських нагород спіткала декларативна роль. Відтак лише відзнаці Залізного хреста випало виконати місію не лише запроєктованої, але й реально врученої нагороди. У подальшому національно-українські нагородотворчі процеси відбувалися вже в екзилі.

Проблема нагородотворення революційної доби видається надзвичайно перспективною і потребує подальшої розробки на макро- та мікрорівнях через залучення нових документальних джерел на нарративу.

Поряд з цим вважаємо за доцільне рекомендувати владним структурам повернути в ряд державних нагород України орден Визволення та Залізний хрест.

Список використаної літератури та джерел

1. Нагороди України: історія, факти, документи : в 3 т. / Д. Табачник, І. Безгін, В. Бузало, М. Дмитрієнко [та ін.]. – Т. 1. – Київ : Українознавство, 1996. – 288 с.
2. Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини : у 2 кн. / Д. Табачник, В. Бузало, В. Воронін, М. Дмитрієнко. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 479 с.
3. Нестеренко П. Нагороди України доби визвольних змагань 1917–1920 рр. / П. Нестеренко // Допоміжні історичні дисципліни геральдика, фалеристика : навч. посіб. – Київ : Кондор, 2014. – С. 367–382.
4. Чмир М. В. Військові нагороди в Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919 рр.) / М. В. Чмир // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 50–56.
5. Гломозда К. Відзнаки Українського війська доби Визвольних Змагань / К. Гломозда // Історія українського війська. – Львів : Світ, 1996. – С. 825–827.
6. Державні нагороди Української Народної Республіки / Енциклопедія історії України. – Т. 2: Г-Д. – Київ : Наукова думка, 2005. – С. 361–362.
7. Фалеристика // Спеціальні історичні дисципліни : довід. : навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко, Т. А. Балабушевич [та ін.]. – Київ : Либідь, 2008. – С. 486–494.
8. Нагороди УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрану.
9. Діло (Львів). – 1918. – 6 листопада.
10. Закон УНР про встановлення відзнак Республіки, Слава України, відзнак на вишунування учасників протигетьманського повстання та про заборону носити зовнішні відзнаки колишньої Російської імперії // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини: у 2 кн. / Д. Табачник, В. Бузало, В. Воронін, М. Дмитрієнко [та ін.]. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 84.
11. Проект статуту бойового хреста Республіки // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 92.
12. Проект опису бойового хреста Республіки // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 93–94.
13. Проект опису бойової медалі «Республіки» // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 94–95.
14. Розпорядження Ради Державних Секретарів Західної області УНР про встановлення відзнак Тризуб з вінцем, Медалі Тризуба, Оружний тризуб та Хрест учасництва для відзначення борців за справу Української Народної республіки // Нагороди України: історія, факти, документи : в 3 т. / Д. Табачник, І. Безгін, В. Бузало, М. Дмитрієнко [та ін.]. – Т. 1. – Київ : Наукова думка, 1996. – С. 87–91.
15. Наказ Головної команди війська УНР про встановлення в українській армії ордена Визволення і відзнаки Залізний хрест // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 95–96.
16. Статут ордена Визволення // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 96–101.
17. Статут відзнаки Залізного хреста за похід і бої з 6 грудня 1919 р. по 6 травня 1920 р. // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 102–104.
18. Проект статуту ордена Республіки Української Народної Республіки // Українська фалеристика: з історії нагородної спадщини. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – С. 104–108.

References

1. Tabachnic, D., Bezgin, I., Buzalo, V., Dmytrienko, M. et al. (1996). *Award of Ukraine*. Kyiv: Ukrainoznavstvo (in Ukr.)
2. Tabachnic, D., Bezgin, I., Buzalo, B., Voronin, V., Dmytrienko, M. et al. (2004). *Ukrainian faleristics: history award system*. Kyiv: lybed, 1, 49 (in Ukr.)
3. Nesterenko, T. (2004). *Award of Ukraine liberation struggle 1917–1920. Auxiliary historical sciences*. Kyiv. Kondor. 367–382 (in Ukr.)
4. Chmyr, M. V. (1999). *Military Awards in Western Ukrainian people's Republic (1918 – 1919)*. *Ukrainskii itorychnii journal (Ukrainian historical journal)*, 5, 50–56 (in Ukr.)
5. Glomozda, K. (1999). *Honors Ukrainian army period the liberation struggle. History Ukrainian army*. L'viv : Svit, 825–827 (in Ukr.)
6. *The liberation struggle Ukrainian people's Republic*. (1999). *Encyclopedia of History of Ukraine*. Kyiv: naukova dymka. 2, 361–362 (in Ukr.)
7. Vojzexivska E. N., Tomazov, V. V., Dmytrienko, M. A., Balabushevich, T. A. et al. (2008). *Faleristics. Special historical subjects*. Kyiv: lybed. 486–494 (in Ukr.)
8. *Awards UNR*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> (in Ukr.)
9. *Dilo (Business)*. (1918), 6 November (in Ukr.)
10. Tabachnic, D., Bezgin, I., Buzalo, B., Voronin, V., Dmytrienko, M. et al. (2004). *Law UNR about installation honors Republic, Glory to Ukrain, honors at honoring members antyhetman rebellion and about ban wearing external honor the former Russian empire. Ukrainian faleristics: history award 's system V.I*. Kyiv: lybed, 84 (in Ukr.)
11. *The draft of statute combat cross Republic (2004)*. *Ukrainian faleristics : Ukrainian faleristics: history award system V.I*. Kyiv: lybed, 92 (in Ukr.)
12. *The draft of statute combat cross Republic (2004)*. *Ukrainian faleristics : Ukrainian faleristics: history award system V.I*. Kyiv: lybed, 93–94. (in Ukr.)
13. *The draft of description combat medal «Republic» (2004)*. *Ukrainian faleristics: Ukrainian faleristics: history award system V.I*. Kyiv: lybed, 94–95 (in Ukr.)
14. Tabachnic, D., Bezgin, I., Buzalo, B., Dmytrienko, M. et al. (1996). *Order the council of State Secretaries Western area UNR about installation honors Trident with crown, Medal trident, Oruzhno trident and Cross participation for celebration wrestlers by case Ukrainian people's Republic. Awards of Ukraine: history, facts, documents. V.I*. Kyiv: Naukova dymka, 87–91 (in Ukr.)
15. *Order home team arm UNR about installation at ukrainian arm orden liberation and honors Iron cross (2004)*. *Ukrainian faleristics: Ukrainian faleristics: history award system. V.I*. Kyiv: lybed, 95–96 (in Ukr.)
16. *Statute of order liberation (2004)*. *Ukrainian faleristics: Ukrainian faleristics: history award system, V.I*. Kyiv: lybed, 96–101 (in Ukr.)
17. *Statute of honors Iron cross by campaign and fights from 6 Desember 1919 to 6 May 1920 (2004)*. *Ukrainian faleristics: Ukrainian faleristics: history award system. V.I*. Kyiv: lybed, 102–104 (in Ukr.)
18. *The draft of statute order Ukrainian people's Republic (2004)*. *Ukrainian faleristics: Ukrainian faleristics: history award system. V.I*. Kyiv: lybed, 104–108 (in Ukr.)

G. Golysh,
L. Lysytsya

AWARENESS ACTIVITY OF THE NATIONAL GOVERNMENTS OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-1921: PROJECTS AND REALITIES

The essence of the problem considered in this article is the understanding of the extremely important in the development of statehood, relevant from the point of view of the dynamism of the corresponding processes of the modern world, and the

theme of the award heritage of the revolutionary era, which is not sufficiently studied by historical science.

The purpose of the proposed exploration, based on published documents, is to analyze the main directions of awarding activity of the governments of the UPR, the Ukrainian State, the WUPR (WU UPR) and the Directorate during the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1921.

Methods: Descriptive, retrospective, comparative and analytical methods of research are used. Taking into account, that the awards are the subject of studying several special historical disciplines, such as heraldics, medalery and social etiquette, the author also used methodical tools and definitions of the named sciences.

Based on the involved empirical material, the authors presented a historical narrative on the genesis of the award heritage of national governments of the era of the Ukrainian Revolution. Objective and subjective reasons of difficulties of awarding are found out, subjects of normative-legal documentation are described both in projects and in realities.

At the complex level, the actual data on the activities of the governments of the UPR, the Ukrainian State, the WUPR (WU UPR) and the Directorate in the field of creation of national awards are systematized. The position on the predominant declarativeness of awarding documents is substantiated.

The national governments of the era of the Ukrainian Revolution considered the award-winning work to be one of the most priority areas for the development of an independent state. The process of creating awards took place at a parallel course: in Naddniprovska Ukraine and the western regions, but most award standards are still at the project level. We consider it advisable to recommend to the authorities of Ukraine to return the Order of Liberation and the Iron Cross to state awards.

Key words: award, honours, order, cross, medal, trident, degree, tape, award heritage, project, statute

УДК 94(477) «195»: 316.334.55: 323.27

С.В. Корновенко

доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

СЕЛЯНСЬКІ РЕСПУБЛІКИ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ЯК ВИЯВ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОСТІ В УКРАЇНІ*

Статтю присвячено вивченню феномену селянської революції першої третини XX ст. – селянським республікам. Запропоновано розуміння селянських республік як історичного, цілісного соціокультурного явища, в еволюції якого виокремлено два етапи: перший – 1905 – 1907 рр., другий – 1907 – перша половина 1920-х рр. Сутність цього феномену полягала у тому, що це була форма суспільно-політичної та громадської самоорганізації селян, об'єднаних спільними духовно-культурними, суспільно-політичними і соціально-економічними цінностями/ідеалами для вирішення спільних духовно-культурних, суспільно-політичних, соціально-економічних питань. Ключовим для розуміння поняття «селянська республіка» є спільна справа. Розкрито причини виникнення селянських республік, територію поширення, характерні ознаки.

Ключові слова: селянська революція, селянські республіки, селянське самоврядування, селянська самоорганізованість, Українська революція.

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини XX ст.» (номер державної реєстрації 0115U000636).

Постановка проблеми. Початок XX ст. в історії України позначений суспільно-політичними потрясіннями та соціально-економічними трансформаціями, що докорінно змінили ustalений спосіб буття багатомільйонного селянства. Одним із явищ тогочасного соціокультурного життя стала селянська революція. Розпочата у 1902 р. селянами Харківщини і Полтавщини, вона носила історичний, природний характер. На нашу думку, її не варто вважати лише захисною реакцією селянства на модернізацію. Вона була реакцією і на «тупцювання» на місці щодо вирішення аграрного питання, суб'єктивізації селянства як частини тогочасного соціокультурного організму. Одним із феноменів селянської революції на початку XX ст. стали селянські республіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У напрацюваннях новітніх українських і зарубіжних істориків розкрито окремі питання, частково дотичні до порушеної нами у статті теми. В історіографії склалася традиція розглядати окремо селянські республіки 1905 – 1907 рр. і ті, що виникли під час Української революції 1917 – 1921 рр. Зокрема, у контексті аналізу суспільно-політичних процесів у Наддніпрянській Україні, Європейській частині Російської імперії про це йдеться у напрацюваннях І. Верховцевої [1], О. Герасименко [2], Д. Кудінова [3], В. Магася [4], В. Магася і Ю. Магась-Демидас [5], Т. Шаніна [6] та інших авторів. Селянські республіки у роки Української революції 1917–1921 рр. вивчено у працях С. Губського [7], Ю. Котляра [8], Б. Легоняка [9], Ю. Митрофаненка [10], М. Пономаренка [11], В. Чоса [12], В. Шкварця [13], В. Щербатюка [14] та інших дослідників.

Мета. Водночас не всі аспекти такого багатогранного феномену, як селянські республіки розкрито повною мірою, мають місце дискусійні моменти. Перспективним є також розгляд еволюції селянських республік, причин їх утворення, виявлення спільних і відмінних рис тощо. Автор статті ставить за мету дослідити селянські республіки початку XX ст. як вияв селянської революційності, форму суспільно-політичної та громадської самоорганізації селянства.

Виклад основного матеріалу. Одним із актуальних питань будь-якого науково-історичного дослідження є його поняттєво-категоріальне забезпечення. Не є винятком і наша тема. Передусім йдеться про поняття «селянська республіка», його значення. В історичній науці, на думку О. Герасименко, уперше термін «селянська республіка» почали використовувати на сторінках колективної монографії «Революція 1905 – 1907 годов в России». Дослідниця погоджується із судженням П. Замкового у тому, що до цього українські історики-аграрники цим терміном не послуговувалися. У подальшому, – зауважує науковець, – поняття «селянська республіка» історики «розглядали переважно для позначення Сумської повітової організації ВСС» [2, 29–30, 33]. Ю. Котляр вважає, що виникнення селянських республік в Україні тісно пов'язане з повстанським рухом селян 1919 – 1920 рр. [15]. Ним запропоновано під поняттям «селянська республіка» розуміти найвищий етап розвитку повстанського руху, який організаційно оформився у структури державного типу [16]. Подібними є судження і С. Губського. Він також вважає, що найвищим етапом розвитку повстансько-